

ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

У статті аналізується художня парадигма доби українського Ренесансу, доводиться, що література кінця XV-XVI століть, написана латинською мовою українськими авторами, є літературною спадщиною України. Зроблено наголос на особливостях світогляду та ідейно-тематичного спектру національного Відродження як культурно-історичної епохи

Ключові слова: *художня парадигма, доба Ренесансу, література, написана латинською мовою, ідейно-тематичний спектр, культурно-історична епоха.*

Культурно-історична доба українського Ренесансу (Відродження) у сучасній науці історії української літератури є одним із дискусійних питань. Фактично думки вчених щодо цієї епохи можна поділити на дві групи. Представники першої, зокрема Д. Чижевський, Д. Наливайко та ін. вважають, що в історії національного письменства Ренесансу як епохи не існувало, є підстави говорити тільки про елементи Відродження. Натомість представники другої точки зору, як Р. Радишевський, В. Литвинов, В. Яременко, В. Шевчук та ін., обстоюють думку про наявність епохи Відродження в українському письменстві. Тож актуальність даної статті визначається необхідністю довести наявність художньої української ренесансної парадигми, що дає підстави говорити про цілу епоху. Мета і завдання статті визначаються аналізом і дослідженнями літератури 80 рр. XV – XVI століть і виявленням у ній суто ренесансних рис та елементів.

Передусім слід зауважити, що це не був період культурного занепаду, як було прийнято у радянські часи. Це був час відбудови, відродження знищеного монголо-татарами культурного контексту русько-українського народу. На кінець XV століття результатом цього процесу стало постання цілком нового культурного контексту, що й ознаменувало нову епоху в історії давньої української літератури. У 80х-рр. XIV ст. почалося відновлення літописання, проявами чого було творення нових списків із уцілілих давньоруських пам'яток, здійснення нових перекладів із грецької, болгарської та інших літератур. Характерним був розвиток національної освіти, поширення грамотності. Вплив Візантії стає значно меншим, ніж у культурі Київської Русі. Натомість посилюються західні ренесансі впливи і формується національна традиція. Так у XV ст. Україна виходить на новий культурний шлях.

1453 року відбулося захоплення турками Константинополя, патріаршої столиці православного Сходу. Після цієї історичної події відбувається переорієнтація Східної Європи на західноєвропейський культурний контекст. Дослідники цей період в історії Європи називають епохою Високого Відродження. З 1440 року книга стає друкованою, що сприяло секуляризації літератури, її все більшій доступності для широких верств населення. В. Яременко правомірно наголошує на тому, що у цей час «мінється характер письменницької праці, розширюються можливості поширення людської думки, різних ідей, відомостей. Література і мистецтво відкривають цінність людської особистості. Відбувається девальвація цінностей, витворених на підґрунті ідеології аскетизму. Перші магістри і доктори наук із України починають плідно використовувати античну культуру і сучасну їм ренесансу традицію, сплітаючи їх із власне народним досвідом і в руслі власно народних завдань» [3, с. 7]. Виникнення об'єднаної литовсько-русько-польської держави стимулювало культурні та літературні контакти між народами, що вело до збагачення і розширення ідейно-тематичного спектру літератур. Література цього періоду була багатомовною, тобто творилася латинською, польською, старослов'янською, книжною староукраїнською, народною та іншими мовами. Поставала вона у різних літературних осередках, зокрема Кракові, Львові, Замості, Любліні, Острозі, Луцьку, Києві, Переяславі, Полтаві, Харкові.

Українська культура активно засвоювала ідеї Гуманізму та італійського Відродження, що сприяло розвитку світської літератури, активізувало процес її секуляризації. Духовно-релігійна поезія виділяється з поезії церковної, стає окремим жанром. Як наголошує Іван Франко, «поезія церковна – не те саме, що поезія релігійна. Бо коли майже всяка поезія первісно була поезією релігійною, то, значить, піднесенням духу поза обсяг звичайних, буденних інтересів, поза котрими для первісного чоловіка безпосередньо починався обсяг божества, – то відси, від таких гомерівських гімнів, найстаріших пісень єврейських, як пісня Дебори, Міріам, пісня Давида про смерть Саула та Йонатана, найдавніші псалми та найдавніші часті «Рігведи», -- до поезії церковної вроді псалмів «ступенних» або католицьких канціоналів дуже далека дорога» [2, с. 127]. Так, у псалмоспіві Івана Туробінського Рутенця Бог – це вища гуманістична ідея, що об'єднує всі слов'янські народи. Автором фактично оспівуються народи, а не Бог сам по собі, якого автор просить:

Хай, що бажаємо, нам щедро десницею дасть.

Яскравою ознакою доби літературного Ренесансу є те, що книжна поезія епохи українського Відродження, «тримаючись духовно-релігійних традицій, об'єднувала патріотично настроєну частину тодішньої національної

інтелігенції, що гордо називала себе рутенцями, русинами, роксоланами, вихідцями із Русі або приналежними, коли не особисто, то через батьків, до «грецького обряду», тобто православної віри. ... Зв'язок поезії XV–XVI ст. із життям виявляється своєрідно, як зв'язок із історичною дійсністю. Тут проглядає історичний монументалізм староруської літератури як успадкована традиція, хоча маємо багато й нового, конкретно часового. Тема батьківщини, Русі у творчості Павла Русина, Миколи Гусовського, Севастяна Кленовича, Симона Пекаліда, Адама Чагровського, звучить драматично, вона – її серцевина. І хоча майбутнє рідної землі майже неозначене, зате драматизується сучасне, в душах поетів – тривога і стурбованість, громадянський неспокій. Їхня творчість є всеохоплюючим висловом духовного життя, патріотичної активності», – пише В. Яременко [2, с. 10–11].

Література латинською мовою, яку творили українці, вводила національну літературу у загальноєвропейський контекст. Письменник Станіслав Ориховський був відомий у світі як «рутенський Демосфен». В. Яременко правомірно розрізняє кілька різновидів слов'янської літературної єдності: українсько-польська і польсько-українська, українсько-білорусько-литовська (в різних варіаціях), українсько-білорусько-російська, українсько-молдавська, українсько-сербська та ін. Професор Майнцького університету В.Т.Ельверт, вивчаючи проблему багатомовності у літературі на матеріалі європейських літератур, писав, що існували цілі епохи, коли творить рідною мовою не було прийнято взагалі. На Україна такою епохою була друга половина XV і до середини 70–80-х рр. XVI століття – доба Ренесансу.

Заслуга першого українського ренесансного письменника Юрія Дрогобича (Юрій Михайлович Котермак (чи Донат) полягає у тому, що він установив зв'язки з представниками італійського Відродження. 1468 року в Болонському університеті став першим із українців доктором вільних мистецтв і медицини, а в 1481 році обійняв посаду ректора цього університету. Він – автор поетичного твору-присвяти папі римському Сіксту IV, що був надрукований у книзі «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича із Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету». Цей твір являє собою роздуми автора про завдання і роль літератури, науки, письменника, вченого, він містить суто ренесансне звеличення можливостей людського розуму, інтелекту:

Обшири неба для наших очей незбагненно великі;

Розумом легко, проте, можемо їх осягнути!

Для поетичного світу Юрія Дрогобича характерним є домінування інтелектуального начала, тому письменника цілком правомірно називають першим гуманістичним поетом України. Він використовує античні образи,

культивує строфіку давньоеллінських і давньоримських поетів, використовує неримовану строфу – елегійний дистих.

Учений І. Н. Голенищев-Кутузов у своїй праці «Гуманізм у східних слов'ян (Україна і Білорусія)» (1963) назвав Павла Русина з Кросна першим гуманістичним поетом України і Білорусії. Автор працював у Краківському університеті, викладав тут античну літературу. У 1509 році у Відні вийшла збірка «Пісня Павла Русина з Кросна», в якій митець дав власне розуміння поезії як синтезу глибокої асоціативності та підтексту. Він писав:

Суть всіх творів ...

глибоко десь по-мистецьки скрита;

суть поезія досконало вміло скриває.

В “Елігії для Яна з Вислиці” Павло Русин наголошує на необхідності творити високу поетичну культуру, здатну відобразити людину, її мислення і почуття. Дослідники правомірно наголошують на автобіографізмі творів автора. Крім того, він першим запровадив у поезії суто ностальгічні мотиви, ліричні медитації, коли писав про далеку Вітчизну – Лемківщину:

Завжди я прагнув побачить тебе, дорогу свою матір,

Завжди про долю вдень і вночі турбувався.

Зараз спішу, годувальнице мила, до тебе вернутись,

Довго не бачив тебе, о найдорожча моя!

Микола Гусовський (1480–1540) – це білорусько-український поет, мислитель, державний діяч, дипломат. Він – представник першого гуманістичного етапу білорусько-української і литовської освіченості. Його перу належить написана латинською мовою поема “Пісня про зубра” (1523). Вчені називають автора співцем України, Білорусії, Литви, їх природи і людей. Також він – автор твору “Перемога над турками під Теревовлею 2 липня 1524 р.”. Загалом творчість Гусовського рпрезентує поезію своєрідного ренесансного реалізму, що поєднує національну історію та естетичне її осмислення.

Поет Григорій Чуй Русин із Самбора (1523–1576) є автором ряду поем духовно-релігійного змісту, панегіриків, буколіків. Він – представник краківсько-львівського осередку. У новолатинську поезію України автор увів жанр пастушої пісні (буколік, еклога). Його “Еклога” побудована відповідно до вимог жанру, коли зображується зустріч двох пастухів на пасовиську, між ними відбувається суперечка і змагання у співі чи грі. Герої Григорія Чуя Русина змагаються у майстерності поетичного прославлення померлого учителя-пастора і нового львівського архієпископа Павла Тарла. Цікавим і новаторським у творі є те, що його дійсні особи – реальні, а їхні справи у творі свідчать про спробу автора розширити межі канонічного жанру. Крім того, пастухи Поллукс і Кастор творять разом акровіршовий панегірик.

Особливо знаковою для українського Ренесансу є постать польсько-українського поета Севастяна Кленовича, автор поем “Роксоланія” (1584), “Зви́тажство богів” (1587). Роксоланією митець називає землі Галицької та Київської Русі. Він оспівує Русь-Україну, це для нього “наша країна”. Звеличує русів за те, що вони вірні законам прадідів та їхній вірі. У поемі міститься ряд розкішних художніх описів, багато метафор, символічних образів. Зміст твору цілком світський. Тут наголошується й активно пропагується гуманістична суть усіх ідей. Свої думки автор доводить на основі історичних відомостей. У його поемі першою ступає на руські землі муза історії Кліо.

Поема ренесансно-барокового автора Симона Пекаліда “Про остро́зьку війну» являю собою історико-літературне свідчення про повстання українського народу на чолі з гетьманом К. Косинським. Автор виявляє щирі симпатії до низового запорозького козацтва, але засуджує його за повстання проти свого сюзерена. Ця поема “завершує окремих літературний період у розвитку давньоукраїнської літератури – український літературний ренесанс. І хоча звертання до латинської мови продовжується і в наступні століття, але можемо далі говорити лише про окремі латиномовні твори в окремих давньоукраїнських письменників, але цільності, загальноукраїнської спрямованості, окремого художньо-естетичного напрямку чи політичного спрямування вони вже не творять, як наприкінці ХУ–ХУІ ст.” [2, с. 24].

Полько-український літературний контекст представлений такими авторами, як Симон Пекалід, Йосип Верещинський, Адам Чагровський, а також рядом анонімних творів, які значною мірою визначали свої орієнтири, виходячи з ідеології шляхетської – сарматизму (сарматія – землі польської шляхти, рицарський клан – сарматський народ). У давні часи сармати населяли територію Північного Причорномор’я та Південної України. Таким чином відбувався пошук національної генеалогії від сарматів, звернення до традицій предків.

Дослідник В. Яременко цілком правомірно наголошує на відмінності між поезією латиномовною і польськомовною: “Відмінність підсистем лежить не лише в мовному оформленні. Безперечно, мовно-стильова доміантна характерна для кожного напрямку, кожної з підсистем. І все-таки вона має чисто зовнішнє, формальне вираження. Сутність лежить значно глибше, – в трактуванні світу і людини. Коли новолатинська література, представлена письменниками-гуманістами Відродження, розглядала світ як цілість, в центр цієї цілості ставила людину, яка є для неї мірилом всіх цінностей і сама може бут поцінована, то для деяких підсистем світ являвся як поєднання сил природних і надприродних, утверджувалась всюдисуща присутність Бога і роздвоєність людської особистості, в якій постійно ведуть боротьбу Бог і Сатана, нав’язувалася думка, що зрозуміти і оцінити цю бо-

ротьбу неможливо. Це глибинний вододіл в межах літературного процесу, його сутність – концепція світу і людини. Літературний процес розвивався не тільки у взаємній боротьбі між різними напрямками, течіями, а й шляхом взаємозбагачення, взаємозапозичень і взаємозаперечень, йшов пошук нової літературної “манери”. В літературному процесі кінця ХУІ ст. розвиваються маньєристичні тенденції, формується нова поетика, що шукала компромісу між середньовічними традиціями і новітніми ренесансними здобутками” [2, с. 27]. А період переходу від новолатинської ренесансної поезії до літератури українського Бароко В. Яременко називає періодом літератури українського маньєризму: «В умовах різномовного чи багатомовного літературного процесу об’єднуючою національною основою естетичної сутності поезії, якоюсь мірою і всього літературно-мистецького життя ХУ–ХУІ ст., була .. саме язичницька антична образність і символіка, значною мірою секуляризована і під впливом гуманістичних ідей спрямована в цей час до людини, до ідеї власного національного відродження, до боротьби з православ’я як фактичного вияву національної незалежності» [2, с. 31].

Отже, в українській літературі кінця ХУ–ХУІ століть існувала культурно-історична доба Ренесансу. Її існування підтверджується наявністю окремої художньої парадигми, рядом імен письменників, які творили свої тексти відповідно до запитів і викликів епохи європейського Відродження, зокрема гуманістичних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голенищев-Кутузов Н. Гуманизм у восточных славян (Украина и Белоруссия). – К.: Наукова думка, 1963. – 326 с. 2. Франко І. Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Т. 39. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 91–143. 3. Яременко В. Українська поезія ХУІ століття // Українська поезія ХУІ століття. – К.: Дніпро, 1987. – С. 3–38.

Dobysh J, stud.,

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

The artistic paradigm of the epoch of Ukrainian Renaissance

In this article the artistic paradigm of the epoch of Ukrainian Renaissance is analyzed. It is underlined that literature of the end of the XV–XVI centuries, that was written in Latin language by Ukrainian authors, is literature heritage of Ukraine. It is underlined the specific of the outlook and idea and thematic spectrum of the national Renaissance as cultural and historical epoch.

Key words: *artistic paradigm, epoch of Renaissance, literature, that was written in Latin language, idea and thematic spectrum, cultural and historical epoch.*

Художественная парадигма эпохи украинского Ренессанса

В статье исследуется художественная парадигма эпохи украинского Ренессанса. Подчеркивается, что литература конца XV-XVI веков, написанная на латинском языке украинскими авторами, является литературным наследием Украины. Акцентируется внимание на специфике мировоззрения и идейно-тематического спектра национального Ренессанса как культурно-исторической эпохи.

Ключевые слова: художественная парадигма, эпоха Ренессанса, литература, написанная на латинском языке, идейно-тематический спектр, культурно-историческая эпоха.

УДК 821.162.1-4 Ч.Мілош

Довжок Т.В., к.філол.н., асист.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЮДИНА І КУЛЬТУРА НА МАНІВЦЯХ ІСТОРІЇ: ПАНОРАМА ХХ СТОЛІТТЯ В ЕСЕЇСТИЦІ ЧЕСЛАВА МІЛОША

На матеріалі вибраних есе і текстів до періодики, опублікованих у період 1932-2003 рр., стаття висвітлює еволюцію літературно-філософського світогляду Чеслава Мілоша (1911-2004), його погляди на культуру і літературну творчість у контексті глобальних цивілізаційних змін ХХ ст., з особливою увагою до проблем деперсоналізації, відчуження, утилітаризму і розуміння ідеї поступу у сучасному світі, а також на тлі характерних для польської спільноти комплексів і стереотипів.

Ключові слова: есе, публіцистика, глобалізація, цивілізаційні процеси, масова культура, матеріальне, Інший, польськість.

Чеслав Мілош прожив унікально довге творче життя: почавши інтерпретувати світ у слові ще на учнівській лаві, він до останніх своїх років і днів, які збіглися з початком третього тисячоліття, невпинно, невтомно писав. Видана незадовго до смерті письменника остання прижиттєва книга – «Про подорожі в часі» (2004) – завершила ціложиттєвий цикл роздумів про природу часу, людське проминання і вічність. Ч.Мілош є автором понад п'ятдесяті книг, відомий як поет і перекладач, причому нечасто пригадують, що Нобелівську премію йому було присуджено у першу чергу за переклад «Давидових псалмів». У той же час, живо реагуючи на швидкоплинні цивілізаційні процеси своєї доби, Ч.Мілош був невтомним публіцистом і есеїстом,